

Η ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

Ο λαμπρός του εικοστού αιώνας στοχαστής Whitehead είχε δηλώσει πως ολόκληρη η μετά τον Πλάτωνα φιλοσοφία δεν είναι παρά υποσημειώσεις εις το έργο του. Θεωρώ, ως πλατωνίζων, πως μια ισάξια τιμή οφείλεται στον Αριστοτέλη του οποίου το έργο έχει σφραγίσει, με τρόπον ανεξίτηλον, τόσον την φιλοσοφίαν όσον και τις άλλες επιστήμες μέχρι των ημερών μας, όπως έχει δείξει η καθηγήτρια Κυρία Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου. Ο έξοχος Θεσσαλονικεύς αρχαιολόγος Μανώλης Ανδρόνικος αφιέρωσε την διδακτορική διατριβή του στον Πλάτωνα: *Ο Πλάτων και η τέχνη*. Σ' εμένα ας συγχωρηθή ν' αφιερώσω στον Αριστοτέλην, επί ενός θέματος αντιστοίχου, ολίγιστον χρόνον από την υπομονήν του ακροατηρίου μου. Παρ' όλες τις διαφορές που τον διακρίνουν από τον Πλάτωνα της ωριμότητας, ο Αριστοτέλης, μαθητής ανυπότακτος, συνεχίζει τον φιλοσοφικόν δρόμο που άνοιξεν ο διδάσκαλός του στα έργα του που αποκαλούνται «διάλογοι του γήρατος», όπου η θεωρία των ιδεών αναθεωρείται, προκειμένου να προσαρμοσθή προς την αριστοτελικήν κριτικήν, ενώ ο ίδιος ο Σταγ(ε)ιρίτης παραλαμβάνει κι αναπτύσσει θεματικές πλατωνικές. Παρόμοια θεματική συνιστούν, μεταξύ πολλών άλλων, ο παραλληλισμός κ' η διαφοροποίηση των δημιουργικών διαδικασιών στα επίπεδα της φύσεως και της τέχνης. Εις το σημείον αυτό οφείλω να διευκρινίσω πως οι όροι *τέχνη* και *τεχνίτης*, γι' αμφοτέρους τους φιλοσόφους κυριολεκτούνται ως προς κάθε είδους κατασκευήν ή κατασκευαστή, και πως για τον καλλιτέχνην, ιδίως ο Πλάτων μετέρχεται τους όρους *ποιητής* και *δημιουργός*.

Η τέχνη, καθώς η φύσις, αποβλέπει σε κάποιον σκοπό συγκεκριμένον εκάστοτε. Τίποτε δεν φύεται, δεν γεννάται, δεν κατασκευάζεται δίχως συγκεκριμένην σκοπιμότητα, δίχως να φέρει την εντελέχειάν του, που θα εκπληρώσει μιαν ανάγκη. Ως βιολογών, ο Αριστοτέλης θα εμπνευσθή από τις απόψεις του πλατωνικού *Τιμαίου* για την σκοπιμότητα των οργάνων και των λειτουργιών του σώματος, δίχως, φυσικά, να συναινεί στην απόδοση της οράσεως και της ακοής εις τον Απόλλωνα ως δωρήσαντα στον άνθρωπο τις αισθήσεις αυτές χάριν αισθητικής τέρψεως. Αντιθέτως, σκοπιμότης εις την φύσιν αναγνωρίζεται, αιώνες μετά, ακόμη κι από τον Kant στο δεύτερο μέρος της *Κριτικής της κρίσεως*, ενώ στο πρώτο μέρος, το ωραίο χαρακτηρίζεται, νομίζω, προσφυώς ως *σκοπιμότης άνευ σκοπού*. Επανερχόμενος εις τον Αριστοτέλην εικάζω πως η εκ μέρους του έξαρσις αυτής της τελικότητος αντιστρατεύεται προς την απουσίαν της από τις αντιλήψεις των Αβδηριτών των ατομοκρατικών ιδεών, ιδίως του Δημοκρίτου, επειδή θεωρώ πως ο *ρυσμός*, δηλαδή ο *ρυθμός* που συνιστά έν' από τα πολλά χαρακτηριστικά του ατόμου, κατά τον Λεύκιππον, υποκρύπτει μια κατευθυντήριον δυναμικήν. Για τον Αριστοτέλην, η σκοπιμότης της φύσεως ενυπάρχει στα δημιουργήματά της· τους είναι εγγενής. Ύλη και μορφή συνυπάρχουν και συντελούν εις την δήλωση της εντελεχείας. Αντιθέτως, μεταξύ ύλης και μορφής εις το τεχνικόν κατασκεύασμα παρεμβάλλεται το πρόσωπον του τεχνίτη ο οποίος επεμβαίνει συνεχώς, ώστε να διασφαλίζει την συνέχεια της κατασκευής ως προς τον σκοπό για τον οποίον αυτή προορίζεται. Ο τεχνίτης καλείται να διορθώνει συνεχώς ένα αντικείμενον, ενώ η φύσις ενέχει την δύναμη να διορθώνει εαυτήν, αν χρειασθή, λόγω κάποιας ανάγκης προσαρμογής, ώστε να διατηρήσει την εντελέχειαν του δημιουργήματός της. Οι παντοίοι τροπισμοί στο φυτικό βασίλειο, τα ένστικτα στο ζωϊκό συνιστούν υποτυπώδεις λειτουργίες που εκδηλώνονται αυτομάτως, ενώ

στις τεχνικές κατασκευές είναι απαραίτητη η επέμβαση της βουλήσεως του τεχνίτη ως παράγοντος εξωτερικού μεταξύ ύλης και μορφής, ώστε δι' αυτού η σκοπιμότης του εγχειρήματος να μην μεταβάλλεται.

Ενδείκνυτ' εδώ να διακριθή η *αυθόρμητος* δημιουργία στο πεδίο της φύσεως από την *ηθελημένην* επέμβασιν του τεχνίτη επί του κατασκευαζόμενου έργου του, τόσον τεχνικού όσον και καλλιτεχνήματος. Το πρώτο χρησιμεύει στην εκπλήρωσιν πρακτικών. Η φύσις αυτομάτως δημιουργεί πλήθος όμοιων σχετικώς υποκειμένων ομοίου είδους, μ' ελαφρές, ως επί το πλείστον, διαφορές οφειλόμενες εις προσαρμογές προς το περιβάλλον, πάντοτε χάριν επιτεύξεως ενός σκοπού: της διατηρήσεως του είδους, αλλά και χάρις εις την δυναμικήν παρουσίαν του πυρήνος της εντελεχείας. Ως προς το καλλιτέχνημα, θα υπενθυμίσω πως αυτό, κατ' αντίθεσιν προς την τεχνικήν κατασκευήν, ενέχει μεν σκοπιμότητα ως προς την σύνδεσιν του θεμελιακού υλικού του προς την επιτεύξιμην μορφή του, στερείται ωστόσο σκοπού πρακτικού· ο κύριος σκοπός του αποβλέπει στο να τέρψει, είναι συνεπώς, τάξεως ηθικής, αναφέρεται δηλαδή σ' ενέργειες ψυχικές. Η ψυχή, κατά τον Αριστοτέλη, είναι η διάχυτη δύναμη που επιτρέπει την κίνηση του σώματος, εκλίποντας δε το καθιστά ακίνητον, οπότε η φθορά του επισπεύδεται. Η πραγματικότης του εμβίου όντος είναι τάξεως ψυχοσωματικής, εκδηλούμενη επί πλειόνων του ενός, αλλά και συνεχόμενων μεταξύ των επιπέδων. Η ψυχή, για τον Αριστοτέλη, δεν είναι ούτε αρμονία, όπως για τους Πυθαγορείους, ούτε και τριμερής, όπως για τον Πλάτωνα της *Πολιτείας*, αλλά και του *Τιμαίου*. Διέπεται από συνεκτική της σύνδεσιν προς τον σωματικόν παράγοντα. Συνέχεια ανοδική παρατηρείται, από τις αισθήσεις μέχρι της νοήσεως, αναπτυσσόμενη βάσει της αρχής της εντελεχείας που διέπει τον ανθρώπινον οργανισμόν. Στις αισθήσεις, αλλά και στη νόηση διά μέσου

των αισθήσεων, αμφοτέρων ως συντελεστών της καλαισθησίας, απευθύνεται η τέχνη, ως διαδικασία *μιμήσεως*. Η αριστοτελική θεωρία περί τέχνης εμφανίζει αρκετές ομοιότητες προς την αντίστοιχη πλατωνική, την οποίαν όμως κ' υπερβαίνει. Εμπνεόμενος από τον Ξενοφάνη ο Πλάτων, καταδικάζει τους ποιητάς ως ασεβείς προς τα «θεία»: ωστόσο θαυμάζει την ποίησιν. Ομοίως καταφέρεται κατά των καλλιτεχνών της εποχής του, εικαστικών και μουσικών, εξ αιτίας των νεωτεριστικών τους ελευθεριών, καθ' όσον ο ίδιος παραμένει συντηρητικός και συμφωνεί προς την διδασκαλία του πυθαγορείου Δάμωνος, κατά τον οποίον κάθε μεταβολή καλλιτεχνικών κανόνων έχει ως αποτέλεσμα την μεταβολή των θεμελιωδών νόμων μιας πολιτείας. Περιέργως, ο Αριστοτέλης ακολουθεί την πλατωνική αυτήν αντίληψιν η οποία έχει τις ρίζες της εις τα μέσα του ε' π.Χ. αιώνας, και ωφείλετο στον εκδημοκρατισμόν της τέχνης. Πλατωνίζει ο Αριστοτέλης κ' ως προς την σημασίαν της καλλιτεχνικής διαδικασίας της *μιμήσεως* που όπως έχει δείξει ο Hermann Keller, εσήμαινε τόσο την *αντιγραφήν* όσον και την *παράστασιν*, αλλά και την *έκφρασιν*. Ο Σταγ(ε)ιρίτης πάντως, εστιάζει το ενδιαφέρον όχι τόσον επί των πλαστικών τεχνών και της μουσικής, όσον επί της ποιήσεως και, μάλιστα, επί της τραγωδίας, προφανώς επειδή δι' αυτής ο δραματουργός απευθύνεται συλλογικώς προς το κοινόν του, μια κοινωνική ομάδα αποτελούμενη από προσωπικές ανθρώπινες συνειδήσεις που δονούνται κατ' αναλογία κ' αντανάκλασιν προς τις συνειδήσεις των επί σκηνής δρώντων προσώπων. Με τον τρόπο αυτόν εκδηλώνεται κατ' εξοχήν η καλλιτεχνική δημιουργία και περιγράφονται οι επιπτώσεις της επί του ψυχισμού των θεωρών. Στο δέκατο βιβλίο της *Πολιτείας*, ο Πλάτων τοποθετούσε το έργον τέχνης, ως μίμησιν μιμήσεως, κατά τρεις βαθμούς υποδεέστερον των ιδεών. Ο Αριστοτέλης δεν αφίσταται κατά πολύ της διαβαθμίσεως εις την *Ποιητικήν* του, όπου η τραγωδία ορίζεται ως *μίμησις πράξεως* μ' απήχησιν εις τα συνειδήσεις

προκαλώντας την βίωσιν αντιστοιχιών που καταλήγουν, ιδιαιτέρως, εις κάθαρσιν. Δεν θ' απορήσει κανείς όταν συναντήσει στο έβδομον βιβλίο των πλατωνικών *Νόμων* την προέλευσιν της καθαρτικής αυτής διαδικασίας που, εκεί εμφανίζει και ψυχοσωματικές διαστάσεις οι οποίες έχουν εκτοπισθή από την αριστοτελικήν *Ποιητική*.

Μ' όσα εξέθεσα δεν είχα καμμιάν πρόθεση να υποτιμήσω την προσφοράν του ιδρυτού του Λυκείου στον τομέα της ερμηνείας και της αξιολογήσεως της καλλιτεχνικής δημιουργίας ως προς την αντίστοιχην προσφοράν του ιδρυτού της Ακαδημίας. Απλώς επεσήμανα την συνέχειαν της «μεγάλης» λεγομένης σωκρατικής σχολής, κατ' αντιδιαστολήν προς της «μικρές» θεωρούμενες. Αντιθέτως, επεδίωξα ν' αναδείξω τις οντολογικές πρωτοτυπίες του Σταγ(ε)ιρίτου εν προκειμένω· δεν θα παραλείψω δε, περαίνοντας την συμβολήν μου, ν' αναφέρω το αυστηρώς λογικόν υπόβαθρον της διαλεκτικής του της οποίας εκείνο στηρίζει την άκρως εξαντλητικήν διερεύνηση των οικείων προβλημάτων, που οδηγεί σε συμπεράσματα καταστάντα διαχρονικώς οδηγητικά πρότυπων, με την σειρά τους, καλλιτεχνικών επιτευγμάτων.

Εύχομαι στον νέον Οργανισμό πολυσχιδείς επιτυχίες και του προτείνω εγκαρδίως συνεργασίαν ως κυρίως υπεύθυνος του Ιδρύματος Ερεύνης και Εκδόσεων Νεοελληνικής Φιλοσοφίας ως προς την αριστοτελικήν παράδοσιν. Η Πρόεδρος Κυρία Σφενδόνη-Μέντζου προσφέρει ήδη πολύτιμην βοήθειαν εις το Ίδρυμά μας· βοήθειαν για την οποίαν της είμαι ευγνώμων. Η ίδια έχει κατακτήσει επίζηλην θέση στον διεθνή φιλοσοφικόν ορίζοντα. Της εύχομαι κάθε επιτυχίαν στα τωρινά της σχέδια.

Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ